

Zbigniew Stanuch

ORCID: 0000-0002-9110-4029
(Oddział Instytutu Pamięci Narodowej w Szczecinie)

WYBRANE PRZYKŁADY ŹRÓDEŁ DO DZIEJÓW DIECEZJI SZCZECIŃSKO- -KAMIEŃSKIEJ W ZASOBIE ARCHIWALNYM ODDZIAŁU INSTYTUTU PAMIĘCI NARODOWEJ W SZCZECINIE

W 2006 r. rozpoczął się proces gromadzenia materiałów archiwalnych w archiwum szczecińskiego oddziału Instytutu Pamięci Narodowej. Zapoczątkowane wówczas działania były konsekwencją utworzenia rok wcześniej Oddziału IPN w Szczecinie¹. W jego zasobie znalazły się akta pertynencji szczecińskiej, koszalińskiej i gorzowskiej. Oprócz dokumentacji aktowej i kartotecznej część materiałów zachowała się w postaci mikrofilmów oraz – w małej ilości – taśm i kaset².

Wśród dotychczas zgromadzonej dokumentacji najliczniejszą grupę stanowią akta cywilnych organów bezpieczeństwa państwa z lat 1945–1990. Dzieli się je na: akta operacyjne (osobowe źródła informacji, sprawy obiektowe, sprawdzenia i rozpracowania operacyjne, kontrolno-śledcze); akta administracyjne (sprawozdania, wytyczne, plany pracy, korespondencja ogólna); akta osobowe (teczki personalne funkcjonariuszy i pracowników cywilnych); akta obronne (dokumentacja dotycząca spraw mobilizacyjnych, dokumenty osób dopuszczonych do informacji niejawnych); akta paszportowe (teczki akt paszportowych, książeczki paszportowe) oraz wydawnictwa resortowe. Mniej liczna jest dokumentacja wytworzona przez wojskowe organy bezpieczeństwa państwa, czyli:

¹ Przed utworzeniem archiwum Oddziału IPN w Szczecinie źródła dotyczące Pomorza Zachodniego były przechowywane w archiwach oddziałów IPN w: Poznaniu, Gdańsku i Bydgoszczy. Te dotyczące tematu niniejszej publikacji znajdowały się w Poznaniu.

² Wielkość zasobu archiwalnego Oddziału IPN w Szczecinie na koniec 2018 r. wynosiła 3435,58 mb., a kartotek i innych materiałów ewidencyjnych – 55,74 mb.

Informację Wojska Polskiego i Wojskową Służbę Wewnętrzną. Istotną część zasobu stanowią natomiast dokumenty dotyczące Wojsk Ochrony Pogranicza z lat 1945–1991, cywilnego i wojskowego wymiaru sprawiedliwości oraz materiały archiwalne wytworzone przez Straż/Służbę Więzienną, czyli areszty śledcze i zakłady karne. W archiwum szczecińskiego oddziału IPN znalazły się również akta byłych okręgowych komisji badania zbrodni przeciwko narodowi polskiemu (i wcześniejszych komisji badania zbrodni), które działały w Szczecinie i Koszalinie. Są to przede wszystkim akta administracyjne w postaci sprawozdań, planów pracy, wyników przeprowadzonych kontroli itp. Niestety, w małej ilości zachowała się dokumentacja z okresu II wojny światowej. Dane dotyczące robotników przymusowych, rejestry egzekucji wykonanych w latach 1939–1945, akta żołnierzy i członków NSDAP, opis działalności szefa Wydziału Bezpieczeństwa Policji w Koszalinie to główne informacje, jakie można odnaleźć w tym zbiorze³.

Niezmiennie sporym zainteresowaniem ze strony wnioskodawców cieszą się dokumenty dotyczące historii Kościoła katolickiego⁴. Lektura tych materiałów dostarcza nam wiele interesujących informacji dotyczących m.in.: stosunków państwo–Kościół na Pomorzu Zachodnim, działalności biskupów czy planów pracy i kierunków działań operacyjnych wymierzonych w duchowieństwo Kościoła rzymskokatolickiego przez aparat represji PRL. Analiza tych dokumentów z zasobu archiwalnego szczecińskiego oddziału IPN zajęła autorowi niniejszej publikacji kilka lat⁵. Dlatego też celem artykułu jest ogólne omówienie ww. materiałów, co być może przyczyni się do ułatwienia korzystania z zasobu wszystkim osobom zainteresowanym tym tematem. Kwestie odnoszące się do struktur, kadr, zadań Urzędu Bezpieczeństwa/Służby Bezpieczeństwa byłego województwa szczecińskiego zostały w tekście potraktowane pobieżnie, głównie

³ T. Dźwigał, *Oddział Instytutu Pamięci Narodowej w Szczecinie [w:] Informator o zasobie archiwalnym Instytutu Pamięci Narodowej (stan na dzień 31 grudnia 2008 roku)*, red. J. Bednarek, R. Leśkiewicz, Warszawa 2009. W korzystaniu z zasobu archiwalnego Instytutu Pamięci Narodowej niezwykle pomocny będzie również inwentarz archiwalny IPN dostępny na stronie internetowej www.inwentarz.ipn.gov.pl.

⁴ W oparciu m.in. o te materiały archiwalne powstało kilka cennych monografii, opracowań źródłowych, tomów studiów. Dla przykładu należy wymienić: D. Śmierczalski-Wachocz, *Duchowieństwo rzymskokatolickie na Pomorzu Zachodnim, Środkowym i Ziemi Lubuskiej w świetle dokumentów państwowych z lat 1945–1989*, t. 1, Zielona Góra 2014; *Święty Jan Paweł II. Pamięć i wdzięczność na Pomorzu Zachodnim*, red. A. Ziejewski, G. Wejman, Szczecin 2014; *Jan Paweł II w Szczecinie. Meldunki operacyjne Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych z 1987 r.*, wstęp Z. Stanuch, wybór i oprac. M. Semczyszyn, A. Sitkowska, Z. Stanuch, Warszawa–Szczecin 2008; *Solidarność z błoń. Wokół nauczania społecznego Jana Pawła II*, red. M. Drzonek, M. Siedziako, Szczecin 2011; *Polityka władz państwowych wobec Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim i ziemi lubuskiej w latach 1945–1989*, red. T. Ceynowa, P. Knap, Szczecin 2010; *Kościół katolicki w realiach władzy komunistycznej na Pomorzu Środkowym w latach 1945–1989*, red. T. Ceynowa, P. Knap, Szczecin 2011; „*Oaza wolności*”. *Duszpasterstwa akademickie w latach siedemdziesiątych XX w.*, red. M. Marcinkiewicz, Szczecin 2011; Z. Stanuch, *Walka o religię. Katechizacja szkolna i pozaszkolna na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1961*, Szczecin 2014; *Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim*, t. 1: 1945–1956, red. M. Siedziako, Z. Stanuch, G. Wejman, Szczecin 2016; *Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim*, t. 2: 1956–1972, red. M. Siedziako, Z. Stanuch, G. Wejman, Szczecin 2017; *Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim*, t. 3: 1972–1978, red. M. Siedziako, Z. Stanuch, G. Wejman, Szczecin 2018; *Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim*, t. 4: 1979–1989/90, red. M. Siedziako, Z. Stanuch, G. Wejman, Szczecin 2019.

⁵ Wstępne wyniki badań zostały zawarte w artykule: *Źródła do dziejów Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim w zasobie archiwalnym IPN Oddział w Szczecinie [w:] Przeszłość Kościoła w archiwach Pomorza Zachodniego*, red. T. Ceynowa, Koszalin 2014, s. 59–88. Artykuł ten zawiera ogólny wykaz materiałów poświęconych historii Kościoła. Po jego wydrukowaniu kontynuowano badania w tym zakresie, a niniejszy tekst stanowi pogłębioną analizę tychże źródeł archiwalnych.

z tego względu, że tym zagadnieniom swój artykuł poświęcił Tomasz Błaszak, który jako pracownik Oddziałowego Archiwum IPN w Szczecinie analizował ten problem dla lat 1962–1989⁶. Obecnie prowadzone są w tym zakresie dalsze badania – tym razem dla okresu 1944–1962 – a ich wyniki zostaną zaprezentowane w innej publikacji⁷. Należy dodać, że na obecnym etapie prac nie można jednoznacznie przedstawić kwestii uwikłania się niektórych duchownych rzymskokatolickich we współpracę z organami bezpieczeństwa państwa. Warto jednak podkreślić, że badania w tym zakresie nadal trwają. Dlatego też w niniejszym artykule brakuje omówienia akt personalnych i teczek pracy tajnych współpracowników⁸.

Dla podjętych rozważań istotne będzie poczynienie pewnego zastrzeżenia. Korzystając z akt wytworzonych przez funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa, każdy z badaczy powinien zdawać sobie sprawę z ich specyfiki. Do tego rodzaju źródeł nie można podchodzić bezrefleksyjnie. Wnoszą one wiele do naszej wiedzy o funkcjonowaniu Kościoła katolickiego w okresie PRL, niemniej jednak traktowanie ich z pewnym „namaszczeniem” może sprowadzić badacza na manowce, czyli skłonić go do sformułowania błędnych wniosków. Zanim ktokolwiek przystąpi do czytania tych dokumentów, powinien najpierw pogłębić swoją wiedzę z zakresu historii służb specjalnych PRL, a szczególnie wniknąć w tajniki ich funkcjonowania, instrukcje i metody pracy operacyjnej⁹. Należy spojrzeć na nie krytycznie, zestawzić z materiałami innej proveniencji oraz zweryfikować również z wiedzą pozazródłową¹⁰.

⁶ T. Błaszak, *Wydział IV KW MO/WUSW w Szczecinie w latach 1962–1989 (struktura, kadry, działalność)* [w:] *Polityka władz państwowych wobec Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim...*, s. 51–63.

⁷ W październiku 2019 r. szczeciński oddział Instytutu Pamięci Narodowej zorganizował konferencję „Aparat bezpieczeństwa na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1956”. Autor niniejszego artykułu w swoim wystąpieniu przedstawił organizację i działania Urzędu Bezpieczeństwa wobec Kościoła katolickiego w omawianym okresie. Artykuł na ten temat ukaże się w przygotowywanej aktualnie do druku publikacji pokonferencyjnej.

⁸ Pseudonimny kapłanów współpracujących z „bezpieką” wymienia w swojej monografii ks. Dariusz Śmierchalski-Wachocz, jednak odstąpił on od identyfikacji tych osób. Zob. D. Śmierchalski-Wachocz, *op. cit.*

⁹ Zob. m.in.: H. Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa PRL w walce z Kościołem katolickim 1944–1990 w świetle dokumentów MSW*, Warszawa 2000; *idem*, *Organy bezpieczeństwa PRL 1944–1990. Rozwój i działalność w świetle dokumentów MSW*, Warszawa 1997; R. Terlecki, *Miecz i tarcza komunizmu. Historia aparatu bezpieczeństwa w Polsce 1944–1990*, Kraków 2007; F. Musiał, *Podręcznik bezpieki. Teoria pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa w świetle wydawnictw resortowych MSW PRL (1970–1989)*, Kraków 2007; *Wokół teczek bezpieki. Zagadnienia metodologiczno-źródłoznawcze*, red. F. Musiał, Kraków 2015; *Osobowe środki pracy operacyjnej. Zagadnienia źródłoznawcze*, red. F. Musiał, Kraków 2013; R. Graczyk, *Tropem SB. Jak czytaćteczki*, Kraków 2007; P. Piotrowski, *Struktury Służby Bezpieczeństwa MSW 1975–1990*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2003, nr 1, s. 51–107; R. Dyrce, J. Łaska, J. Rażny, E. Zając, *Teczka Ewidencji Operacyjnej na Księżdzu. Teoria i praktyka pracy operacyjnej SB*, Kraków 2009; *Metody pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa wobec Kościołów i związków wyznaniowych*, red. A. Dziurok, Warszawa 2004; *Plany pracy Departamentu IV MSW na lata 1972–1979*, red. M. Bielażko, A.K. Piekarska, P. Tomasiak, C. Wilanowski, Warszawa 2007; *Instrukcje, wytyczne, okólniki dyrektor Departamentu V MBP dotyczące działań przeciwko Kościołowi katolickiemu w latach 1945–1953*, red. A. Dziurok, J. Marecki, F. Musiał, Kraków–Katowice 2012; R. Reczek, *Władze wobec Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1944–1990. Materiały do dziejów Kościoła w zasobach Instytutu Pamięci Narodowej* [w:] *Przeszłość Kościoła w archiwach Pomorza...*, s. 37–58; *Ewidencja operacyjna i archiwum organów bezpieczeństwa PRL w latach 1944–1990. Zbiór normatywów*, red. M. Komaniecka-Łyp, Kraków 2017.

¹⁰ R. Reczek, *op. cit.*, s. 42.

Aby lepiej zrozumieć historię Kościoła katolickiego zapisaną w źródłach przechowywanych w archiwum szczecińskiego IPN, warto również ukazać specyfikę, w jakiej przyszło Kościołowi prowadzić posługę duszpasterską wśród wiernych. Główny problem polegał na braku kanonicznego ustanowienia stałych jednostek kościelnych na Ziemiach Zachodnich i Północnych Polski po zakończeniu II wojny światowej. W odniesieniu do Pomorza Zachodniego mieliśmy do czynienia z istniejącą od 15 sierpnia 1945 r. do 1972 r. administracją tymczasową. Nowa prowincja kościelna o obszarze 44 836 km² (1/7 powierzchni kraju) oficjalnie została nazwana Administracją Apostolską Kamieńską, Lubuską i Prałatury Pilskiej. Jej siedziba znajdowała się w Gorzowie Wielkopolskim. Swoim zasięgiem obejmowała współczesną archidiecezję szczecińsko-kamieńską oraz diecezje koszalińsko-kołobrzeską i zielonogórsko-gorzowską. Gdy spojrzeć na mapę tej kościelnej jednostki administracyjnej, widać jak obszerne było to terytorium. Dekanatem najdalej wysuniętym w kierunku północno-wschodnim był dekanat lęborski. Wschodnią ścianę administracji wyznaczały m.in. dekanaty: bytowski, człuchowski, złotowski, pilski, pszczewski, aż do zielonogórskiego i wschowskiego. Kres strony zachodniej administracji wytyczała granica z Niemiecką Republiką Demokratyczną. W obrębie tak dużego obszaru znalazły się województwa szczecińskie i koszalińskie oraz część województwa poznańskiego (do 1950 r.), zielonogórskiego (lata 1950–1975) i gorzowskiego (od 1975 r.). Jest to najlepszy dowód na to, że prowadzenie skutecznego duszpasterstwa na tak znacznym terenie było bardzo trudne.

Pewne wątpliwości wśród badaczy wzbudza kwestia formalnego nazewnictwa tej jednostki kościelnej. Według bp. Pawła Sochy było ono następujące:

1. Administracja Apostolska Kamieńska, Lubuska i Prałatury Pilskiej – od 15 sierpnia 1945 r. do grudnia 1950 r.;
2. Ordynariat Gorzowski – od grudnia 1950 r. do 25 maja 1967 r.;
3. Administracja Apostolska Gorzowska „Ad Nutum Sanctae Sedis” – od 25 maja 1967 r. do 28 czerwca 1972 r.¹¹

Problem ten szerzej omówił ks. Grzegorz Wejman. Stwierdził on, że nazwa „Administracja Apostolska Kamieńska, Lubuska i Prałatury Pilskiej” obowiązywała do 1951 r. Następnie określano ją mianem ordynariatu. W sytuacji, gdy rządcą został biskup, a stało się tak w 1956 r., w nazwie pojawiła się „diecezja”. Nie wyparła ona jednak „ordynariatu”, a zatem te dwa określenia stosowano zamiennie. Zmiana nazewnictwa pojawiła się dopiero w 1967 r. Określenia „Administracja Apostolska Gorzowska” używano do 1972 r. Konkluzja ks. Wejmana była następująca: „Powyższa tytułatura wynikała ze zmian personalnych, nie ma natomiast żadnego dokumentu, który określałby stan prawny tej jednostki kościelnej. Stąd też nazwy: «Kościół katolicki na Pomorzu Zachodnim i ziemi lubuskiej» czy też «Kościół gorzowski» – terminologicznie najbardziej jednoznacznie ujmują okres do 1972 r.”¹². Z takimi też określeniami możemy zetknąć się w dokumentach odnoszących się do Kościoła katolickiego na tych ziemiach.

Sytuacja zmieniła się we wspomnianym już 1972 r., kiedy decyzją Pawła VI – na mocy bulli *Episcoporum Poloniae coetus* z 28 czerwca 1972 r. – rozległa administra-

¹¹ P. Socha, *Określenia prawne jednostki terytorialnej Kościoła na ziemi lubuskiej* [w:] *Księga pamiątkowa 50-lecia organizacji Kościoła katolickiego na ziemi lubuskiej, Pomorza Zachodnim i Północnym*, red. P. Socha, współpr. Z. Lec, Zielona Góra–Gorzów Wlkp. 1998, s. 22.

¹² G. Wejman, *Organizacja Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim i ziemi lubuskiej w latach 1945–1972*, Szczecin 2009, s. 15.

cja gorzowska została podzielona na trzy mniejsze diecezje: szczecińsko-kamieńską, koszalińsko-kołobrzeską i gorzowską. Ordynariuszem pierwszej z wymienionych został bp Jerzy Stroba. A zatem, czytając akta dotyczące Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim, musimy mieć świadomość istnienia dużej administracji kościelnej funkcjonującej do 1972 r. i trzech mniejszych diecezji powstałych w 1972 r. Uwaga autora w kontekście analizy akt dotyczących Kościoła katolickiego koncentruje się na diecezji szczecińsko-kamieńskiej.

Struktura pionu UB/SB odpowiedzialnego za inwigilację Kościoła katolickiego w latach 1945–1990 ulegała różnym zmianom. Początkowo zadania o charakterze operacyjnym realizowane były przez Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego, któremu podlegały wojewódzkie urzędy bezpieczeństwa publicznego. W jednostkach terenowych odpowiedzialność za właściwe wykonywanie zadań spoczywała na Wydziale V WUBP. Od 1953 do 1954 r. zadania obserwacji i analizy poczynań osób duchownych trafiły do Wydziału XI WUBP. Po likwidacji MBP i jego odpowiedników w terenie powołano w grudniu 1954 r. Komitet do spraw Bezpieczeństwa Publicznego. Na szczeblu regionalnym wytyczne centralne realizowane były przez wojewódzkie urzędy do spraw bezpieczeństwa publicznego. W strukturze urzędu znajdował się Wydział VI, który od 1954 do 1956 r. odpowiadał za nadzór nad Kościołem. Kolejna zmiana nastąpiła w roku 1956. Do działającego od 1954 r. Ministerstwa Spraw Wewnętrznych trafiły piony odpowiedzialne za bezpieczeństwo państwa. W latach 1956–1962 Kościołem na Pomorzu Zachodnim interesowała się Sekcja 5 Wydziału III KW MO w Szczecinie. Lata 1962–1989 to czas, w którym działania operacyjne wobec Kościoła katolickiego były podejmowane najpierw przez Samodzielną Sekcję IV, a od 1967 r. przez Wydział IV KW MO/WUSW w Szczecinie. Do ostatniej zmiany doszło w 1989 r. Wówczas obowiązki po rozwiązaniu Wydziału IV przejął Wydział Studiów i Analiz.

Każda z wymienionych powyżej jednostek UB/SB realizowała zadania, które w głównej mierze polegały na dokładnym rozpoznaniu środowisk duchownych, by przeciwstawić się rzekomej działalności antypaństwowej księży, rozbijać wśród nich jedność, wywoływać i pogłębiać nieufność wiernych do kleru. Konkretna osoba „cieszyła się” zainteresowaniem ze strony służb już w chwili wstąpienia do seminarium. Zbierano dokładne informacje dotyczące danych osobowych poszczególnych kapłanów czy siostr zakonnych. Funkcjonariuszy interesowały także kontakty duchownego, jego stan majątkowy, czym zajmował się w okresie II wojny światowej, opinia, jaką cieszył się wśród innych księży, a nade wszystko problemy, z jakimi się borykał. Te i inne dane stanowiły kanwę późniejszych kontaktów funkcjonariuszy z kapłanami. Pozyskane informacje skutkowały podziałem duchowieństwa na trzy zasadnicze grupy. Wyróżniano księży postępowych, czyli takich, którzy popierali ówczesne władze, biernych – unikających działalności politycznej, koncentrujących się raczej na pełnieniu posługi duszpasterskiej oraz wrogo ustosunkowanych do ówczesnego ustroju.

Oprócz zbierania danych o duchownych funkcjonariusze kontrolowali także różne wydarzenia religijne. W kręgu ich zainteresowań znajdowały się m.in. kwestie związane ze zmianami personalnymi w kurii gorzowskiej, a następnie szczecińsko-kamieńskiej, ruch pielgrzymkowy na Jasną Górę, wizyty prymasów Polski: Augusta Hlonda, Stefana Wyszyńskiego, Józefa Glempa, czy też pielgrzymka Jana Pawła II do Szczecina w 1987 r. Nadzorowali uroczystości milenijne w 1966 i 1967 r., ingresy biskupów, np. Jerzego Stroby i Kazimierza Majdańskiego, oraz obchody 850. rocznicy misji chrystianizacyjnej

św. Ottona z Bambergu. W propagowanym przez władze ateistycznym modelu państwa wszystko, co miało jakikolwiek związek z religią lub Kościołem, było piętnowane. Pamiętać jednak należy o tym, że w chwilach napięć społecznych i sytuacjach kryzysowych to właśnie w Kościele szukano poparcia oraz legitymizacji własnych poczynań. Tak było chociażby w roku 1956.

Nadzór nad prawidłowym realizowaniem ww. zadań w latach 1945–1990 bezpośrednio sprawowali: Czesław Wesolek, Zygmunt Wielgoszewski, Henryk Markiewicz, Wiesław Leszczyński, Czesław Zuziak, Jan Domina, Adam Pietruszka, Zenon Błazewicz, Stefan Kokociński¹³.

Do najważniejszych materiałów archiwalnych – niezbędnych do dogłębnego poznania dziejów Kościoła katolickiego na Ziemiach Zachodnich – zaliczyć trzeba akta o charakterze operacyjnym. W tej grupie niezwykle istotne są: teczki ewidencji operacyjnej na księdza (TEOK)¹⁴, teczki ewidencji operacyjnej na biskupa (TEOB)¹⁵, teczki ewidencji operacyjnej na parafię (TEOP)¹⁶.

Niestety, wiele z tych materiałów zostało zniszczonych. W archiwum szczecińskiego IPN udało się dotychczas odnaleźć kilkadziesiąt TEOK w spisach: IPN Sz 0053, IPN Sz 009 i IPN Sz 0011. Wśród nich jedna tylko odnosi się do dawnego województwa koszalińskiego. Inna z kolei dotyczy kapłana, który co prawda pełnił posługę duszpasterską w Drawsku i Złocięcu, lecz następnie został skierowany do pracy w Stargardzie, dlatego ostatecznie jegoteczka została zarchiwizowana w Wydziale „C” KW MO/WUSW w Szczecinie. Pozostałe TEOK odnoszą się do byłego województwa szczecińskiego. Z analizy tych materiałów wynika, że SB interesowała się kandydatami do kapłaństwa już od momentu ich wstąpienia do seminarium. Kilka teczek zawiera informacje o osobach, które z różnych powodów zrezygnowały ze stanu duchownego, jeszcze zanim otrzymały święcenia kapłańskie. Inne z kolei po uzyskaniu święceń przez jakiś czas pełniły posługę duszpasterską wśród wiernych, lecz później wróciły do stanu świeckiego. Ostatnią grupę TEOK stanowią akta duchownych, którzy decyzją władz zakonnych zostali skierowani do pracy duszpasterskiej poza granicami kraju. W tej grupie najwięcej jest materiałów dotyczących księży chrystusowców.

Gorzej pod względem liczby zachowanych akt przedstawia się sprawa z TEOP. W wyniku kwerendy w pomocach ewidencyjno-archiwalnych udało się jedynie odnaleźć informacje o teczkach ewidencji operacyjnej dotyczących wikariatów w Ostrowcu

¹³ Na temat struktury, organizacji i obsady personalnej szczecińskiego aparatu bezpieczeństwa zob. też *Twarze szczecińskiej bezpieki. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa województwa szczecińskiego. Informator personalny*, red. P. Knap, M. Ozga, M. Stefaniak, Szczecin 2008.

¹⁴ TEOK były zakładane przez jednostki pionu IV SB i stanowiły formę permanentnej inwigilacji duchownego. Zawierały materiały dotyczące życia kapłana wraz z jego danymi personalnymi oraz prowadzonej przezeń działalności już od chwili wstąpienia do seminarium diecezjalnego lub zakonnego. Więcej na ten temat zob. R. Reczek, *op. cit.*, s. 43.

¹⁵ TEOB były zakładane przez pion IV SB na każdego biskupa rzymskokatolickiego. Zawierały informacje odnoszące się do jego życia i działalności, kontaktów, wyjazdów, a także plany działań operacyjnych „bezpieki” wobec niego i inne materiały związane z tymi działaniami. Więcej na ten temat zob. *ibidem*, s. 44.

¹⁶ TEOP były zakładane przez pion IV SB i zawierały informacje o konkretnej parafii, np.: plan jej terytorium, fotografie budynków sakralnych, miejsc odpustowych, opisy stanu majątkowego parafii, informacje o osobach pełniących w parafii posługę duszpasterską. Więcej na ten temat zob. *ibidem*, s. 43–44.

i Kłaninie, położonych w dawnym województwie koszalińskim¹⁷. Nie zachowały się również materiały dotyczące biskupów szczecińsko-kamięńskich. Pojedyncze informacje o nich, m.in. jak byli oceniani przez „bezpiekę” i jakie działania przeciwko nim prowadzono, odnajdujemy w aktach administracyjnych.

Zniszczono także dokumenty innych spraw obiektowych, w tym: „Baszta” (dot. kurii szczecińsko-kamięńskiej), „Uczciwi” (Stowarzyszenie „Caritas”), „Legion” (duszpasterstwo akademickie, prawdopodobnie zniszczona), „Ewangelista” (księża pallotni), „Pektorał” (księża salezjanie), „Ambasadorzy” (księża chrystusowcy), „Inkwizytor” (ojcowie jezuici), „Arka” (alumni seminarium duchownego), „Klub” (Stowarzyszenie PAX), „Marzyciele” (Kościół greckokatolicki), „Reformacja” (inne wyznania), „Zorza” (ChSS). Dokumentacja ta została zniszczona w 1989 r. Wyjątek stanowi sprawa o kryptonimie „Legion”, ponieważ nie udało się odnaleźć ani informacji o zniszczeniu materiałów, ani innych danych wskazujących na to, co w ogóle z tymi aktami się stało¹⁸.

Zachowały się natomiast dwa tomy sprawy obiektowej o kryptonimie „Zgromadzenie IV”. Są to materiały dotyczące zabezpieczenia centralnych uroczystości kościelnych z okazji 850. rocznicy misji chrystianizacyjnej bp. Ottona z Bambergu na Pomorzu Zachodnim, odbywających się w dniach 7–8 września 1974 r. w Szczecinie (IPN Sz 0011/161). Naczelnik Wydziału IV KW MO w Szczecinie Wiesław Leszczyński tak uzasadniał konieczność wszczęcia sprawy: „W ramach obchodów tej rocznicy odbędzie się w dniu 7 września br. uroczyste posiedzenie episkopatu w katedrze szczecińskiej z udziałem zaproszonych gości, w tym biskupów zagranicznych i katolików świeckich. W dniu 8 września w katedrze będzie miało miejsce uroczyste jubileuszowe nabożeństwo z udziałem wszystkich przybyłych biskupów. W obu imprezach przewidywany jest liczny udział wiernych. W przeddzień tych uroczystości kilkudziesięciu biskupów wygłosi kazania w różnych kościołach Szczecina i województwa. W celu rozpoznania całokształtu spraw związanych z przygotowaniem i przebiegiem uroczystości jubileuszowych wnoszę o założenie sprawy obiektowej”¹⁹.

Z innych interesujących spraw operacyjnych zachowały się m.in.: sprawa operacyjnego sprawdzenia kryptonim „Mariaż”, dotycząca działalności duszpasterstwa akademickiego, oraz sprawa operacyjnego sprawdzenia kryptonim „Retrospekcja”, zawierająca materiały na temat organizacji jubileuszu dziesięciolecia istnienia duszpasterstwa akademickiego przy kościele Najświętszego Serca Pana Jezusa w Szczecinie.

Biorąc pod uwagę znaczny stopień zniszczenia dokumentacji operacyjnej, dużego znaczenia nabierają akta o charakterze administracyjnym. Stanowią one swoistą syntezę dziejów Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim. Są to materiały, od których każdy badacz powinien rozpocząć swoją kwerendę. Analiza tych źródeł pozwoliła autorowi wyróżnić następujące grupy tematyczne:

¹⁷ T. Błaszak, *Wydział IV KW MO/WUSW w Koszalinie w latach 1962–1989* [w:] *Kościół katolicki w realiach władzy komunistycznej na Pomorzu...*, s. 153.

¹⁸ *Idem*, *Wydział IV KW MO/WUSW w Szczecinie w latach 1962–1989...*, s. 56–57.

¹⁹ Z. Stanuch, *Pod ścisłym nadzorem władz. Najważniejsze wydarzenia religijne na Pomorzu Zachodnim w latach 1972–1978* [w:] *Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim*, t. 3..., s. 205. Zob. również: Z. Stanuch, *Karol Wojtyła/Jan Paweł II w materiałach archiwalnych szczecińskiego Oddziału IPN* [w:] *Św. Jan Paweł II – pamięć i wdzięczność na Pomorzu Zachodnim*, red. A. Ziejewski, G. Wejman, Szczecin 2014, s. 163–175.

Działalność duchownych Kościoła katolickiego w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem województwa szczecińskiego

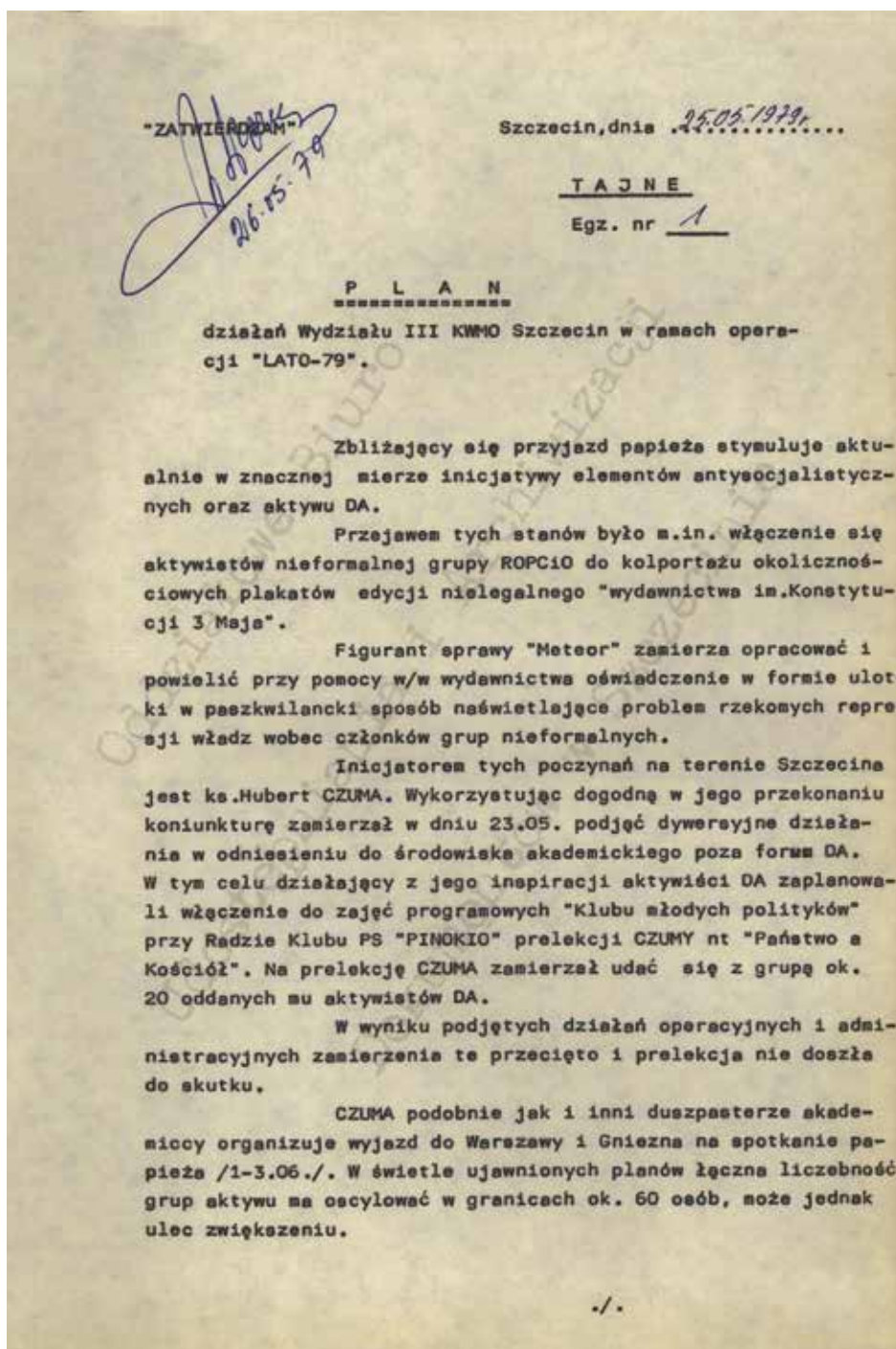
W tym zbiorze dokumentów znajdują się akta zawierające stenogramy wystąpień księży i osób świeckich, w tym fragmenty kazań i prelekcji (IPN Sz 0012/276; IPN Sz 0012/270). W teczce o sygnaturze IPN Sz 0012/227 odnajdziemy komunikaty episkopatu Polski i kurii biskupiej w Szczecinie, akta normatywne dot. Kościoła, instrukcje kurii szczecińsko-kamieńskiej, informacje związane z ruchem pielgrzymkowym na Jasną Górę oraz Diecezjalnym Seminarium Duchownym w Szczecinie. Z kolei akta o sygnaturze IPN Sz 0012/277 zawierają dekret o zmianach w organizacji dekanatów, pisma episkopatu Polski, instrukcje kurii szczecińsko-kamieńskiej, informacje o wizycie Jana Pawła II w Szczecinie oraz korespondencję związaną z odbywającym się w 1987 r. Kongresem Eucharystycznym. Informacji dotyczących działalności duchownych, sióstr zakonnych i osób świeckich na obszarze byłego województwa szczecińskiego i w jego poszczególnych powiatach powinniśmy szukać w materiałach o sygnaturach: IPN Sz 008/296 (dot. powiatu Myślibórz); IPN Sz 008/129; IPN Sz 008/132, t. 1–3; IPN Sz 008/639; IPN Sz 008/140; IPN Sz 0012/219, t. 1–6; IPN Sz 0012/220, t. 1–5; IPN Sz 0012/221, t. 1–12; IPN Sz 0012/222, t. 1–2; IPN Sz 0012/223, t. 1–3; IPN Sz 0012/224; IPN Sz 0012/225, t. 3–4; IPN Sz 0012/271, t. 1–3; IPN Sz 0012/274; IPN Sz 0012/275, t. 1–3; IPN Sz 0012/278; IPN Sz 0012/280; IPN Sz 0012/286 (województwo szczecińskie); IPN Sz 008/638, t. 1 (plany pracy Wydziału IV, w tym m.in. plan zabezpieczenia operacji o kryptonimie „Zgromadzenie III” w związku z ingresem bp. Stroby w dniu 8 X 1972 r.), t. 2 (informacje dotyczące działalności księży z Towarzystwa Chrystusowego i Salezjańskiego, plany związane z obchodami 850-lecia misji chrystianizacyjnej św. Ottona); IPN Sz 008/641, t. 1 (informacje dotyczące działalności księży z Towarzystwa Chrystusowego); IPN Sz 008/130 (powiaty: Choszczno, Dębno, Goleniów, Gryfice, Łobez, Pyrzyce, Kamień Pomorski, Stargard, Szczecin); IPN Sz 0012/112 (materiały związane z przyjazdem Jana Pawła II do Polski w 1979 r.); IPN Sz 0012/272, t. 1–2 (informacje o działalności osób duchownych zawarte w Elektronicznym Systemie Ewidencji Zainteresowań Operacyjnych – ESEZO); IPN Sz 443/62 oraz IPN Sz 443/63 („Zorza-83” – materiały dotyczące zapewnienia ładu i porządku podczas wizyty Jana Pawła II w Polsce w 1983 r.).

Korespondencja Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i jego odpowiedników w terenie z PZPR i Wydziałem do spraw Wyznań w Szczecinie

Korespondencję MSW dotyczącą spraw kościelnych, stenogramy wystąpień dyrektorów Departamentu IV, meldunki, tezy do omówienia podczas narad służbowych, szyfrogramy odnajdziemy w aktach o sygnaturach: IPN Sz 0012/225, t. 1–2; IPN Sz 0012/226, t. 1–5; IPN Sz 008/131, t. 1–6; IPN Sz 0012/273; IPN Sz 0012/279; IPN Sz 0012/281; IPN Sz 0012/282; IPN Sz 0012/283; IPN Sz 0012/284, t. 1–2; IPN Sz 0012/285; IPN Sz 008/128; IPN Sz 008/638, t. 2.

Sprawozdania i repertoria

Sprawozdawczość UB i SB w Szczecinie zawierają akta o następujących sygnaturach: IPN Sz 008/125; IPN Sz 008/126, t. 1–2; IPN Sz 008/127, t. 1–2; IPN Sz 008/233; IPN Sz 0012/279; IPN Sz 008/603; IPN Sz 008/640.

Plan działań Wydziału III KW MO w Szczecinie w ramach operacji krypt. „Lato-79” związanej z przyjazdem Jana Pawła II do Polski, Szczecin, 25 V 1979 r. AIPN Sz, 0012/112

Publikacje resortowe

1. S. Buczyński, *Działalność pozareligijna Kościoła rzymskokatolickiego w okresie lat 1980–1982 na tle ówczesnych wydarzeń społeczno-politycznych w Polsce*, Łódź 1989 (IPN Sz 0058/38).
2. B. Cykała, *Walka z wrogą działalnością reakcyjnego kleru na obecnym etapie*, Warszawa 1958 (IPN Sz 008/458, t. 1; IPN Sz 00129/30).
3. B. Cykała, M. Muranowicz, *Stosunki między państwem a Kościołem i działalność kleru w latach 1956–1960*, Warszawa 1961 (IPN Sz 008/458, t. 13; IPN Sz 00129/39).
4. *Dodatek do zbioru wybranych aktów normatywnych regulujących publiczną działalność Kościoła rzymskokatolickiego w PRL (według stanu prawnego w dniu 30 czerwca 1970 r.)* (IPN Sz 008/458, t. 10).
5. W. Długosz, *Organizacja i działalność chrześcijańskich stowarzyszeń społecznych w województwie koszalińskim*, Koszalin 1969 (IPN Sz 008/458, t. 16; IPN Sz 290/11).
6. *Fakty i dokumenty mówią. O stosunku Watykanu i Kościoła do Polski w okresie 1000-lecia*, Warszawa 1960 [brak autora opracowania] (IPN Sz 008/458, t. 2).
7. S. Leporowski, *Działalność profilaktyczna RSB na odcinku kleru*, Warszawa 1965 (IPN Sz 00129/34).
8. S. Markiewicz, *O niektórych zagadnieniach dotyczących stosunku partii do religii i Kościoła*, Warszawa 1959 (IPN Sz 008/458, t. 3).
9. Z. Mirgos, *Obchody milenijne Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce w latach 1956–1967*, Warszawa 1980 (IPN Sz 129/91).
10. J. Mościcki, *Przestępstwa i wykroczenia popełnione przez kler katolicki na terenie województwa szczecińskiego w latach 1961–1975*, Legionowo 1977 (IPN Sz 0012/159).
11. M. Muranowicz, *Zbiór przykładów pracy operacyjnej na odcinku kleru*, Warszawa 1962 (IPN Sz 008/458, t. 4, 12).
12. M. Muranowicz, *Zbiór przykładów ilustrujących formy wrogiej działalności reakcyjnej części kleru*, Warszawa 1960 (IPN Sz 008/458, t. 15).
13. *Niektóre problemy związane z Drugim Soborem Watykańskim*, red. M. Muranowicz, Warszawa 1963 (IPN Sz 008/458, t. 11; IPN Sz 00129/37).
14. A. Nowicki, *1000 lat zatargów z papieżami*, Warszawa 1950 (IPN Sz 44/5).
15. Z. Poniatowski, *Wstęp do religioznawstwa*, Warszawa 1959 (IPN Sz 0014/554).
16. *Powstanie i ewolucja wierzeń religijnych* [brak autora opracowania i roku wydania] (IPN Sz 008/458, t. 5–6).
17. A. Pudło, *Organizacja i działalność polityczna Kościoła katolickiego w diecezji gorzowskiej*, Poznań 1968 (IPN Sz 008/458, t. 14; IPN Sz 290/8).
18. *Rozmowy operacyjne w pionie IV. Zarys problematyki*, Koszalin 1974 [brak autora opracowania] (IPN Sz 00129/23).
19. J. Siemaszkiewicz, *Polityczno-ideologiczna i społeczna działalność Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce wśród młodzieży*, Warszawa 1974 (IPN Sz 0014/157; IPN Sz 00129/103).
20. *Sobór Ekumeniczny Watykański II. Materiały i dokumenty*, red. R. Wójcicki, Warszawa 1966 (IPN Sz 008/458, t. 7).
21. *Sobór Watykański II* [brak autora opracowania i roku wydania] (IPN Sz 008/458, t. 8).
22. Z. Stachowski, *Problemy pokoju, wojny i rozbrojenia w doktrynie społecznej Kościoła rzymskokatolickiego*, Warszawa 1985 (IPN Sz 00129/102).

23. C. Stryjewski, *Zakony. Uwagi ogólne. Część I i II*, Warszawa 1958 (IPN Sz 290/4).

24. C. Stryjewski, *Zakony. Część III – szczegółowa. Charakterystyka i zestawienie statystyczne poszczególnych zakonów męskich i żeńskich działających w Polsce*, Warszawa 1959 (IPN Sz 290/5).

25. *Watykan a Polska 1918–1973*, red. R. Wójcicki, Warszawa 1975 (IPN Sz 00129/101).

Z tej powyższej klasyfikacji ponad stu zachowanych jednostek archiwalnych do najbardziej interesujących należy zaliczyć materiały sprawy o kryptonimie „Zgromadzenie III”, którą założono w związku z ingresem bp. Jerzego Stroby w 1972 r. W jej aktach badacze odnajdą wiele informacji dotyczących przygotowań szczecińskiej SB do „zabezpieczenia” tej uroczystości. Pracownicy Wydziału IV KW MO w Szczecinie zostali wówczas obarczeni zadaniem zaktywizowania sieci tajnych współpracowników, którzy mieli zapewnić dopływ informacji na temat organizowania ingresu. Ponadto „bezpieka” starała się ustalić dane osób zajmujących się przygotowaniem środków transportu dla wiernych mających wziąć udział w uroczystości oraz prowadzących akcje propagandowe związane z tym wydarzeniem. Pod lupą SB znalazły się wszystkie osoby podejrzane o możliwość podjęcia działalności antypaństwowej. Władze szczególnie zamierzały przeciwdziałać wszelkim próbom agitacji za udziałem w ingresie i organizowania jakichkolwiek manifestacji, podczas których mogłyby pojawić się krytyczne wobec rządu hasła. Działania operacyjne polegały także na kontrolowaniu korespondentów państw kapitalistycznych, dyplomatów i przedstawicieli firm handlowych. Osobne zadania wyznaczono pracownikom Wydziału „B” (obserwacja operacyjna), którzy przede wszystkim mieli obserwować kardynała Wyszyńskiego od momentu jego przyjazdu do Szczecina, a także tłum wiernych udających się w stronę katedry. Badanie nastrojów społecznych, analizowanie wystroju zewnętrznego i wewnętrznego świątyni, filmowanie procesji, fotografowanie osób próbujących „zakłócić” przebieg uroczystości poprzez wznoszenie haseł antypaństwowych również należało do zadań Wydziału „B”. Nagrywanie kazań i innych wystąpień biskupów należało z kolei do obowiązków Wydziału „T” (technika operacyjna). Wszelkie dyrektywy w tym zakresie wydawane były przez naczelnika Wydziału IV SB KW MO w Szczecinie ppłk. Wiesława Leszczyńskiego, a zatwierdzane przez I zastępcę komendanta wojewódzkiego MO ds. SB w Szczecinie płk. Bronisława Szymańskiego²⁰.

W odniesieniu do województwa szczecińskiego na szczególną uwagę zasługują ponadto meldunki operacyjne z lat osiemdziesiątych, które naukowcom dostarczają informacji m.in. o: mszach św. za ojczyznę, które były sprawowane w kościele pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Szczecinie i w innych kościołach Pomorza Zachodniego, działalności Szczecińskiego Klubu Katolików, wizycie Jana Pawła II w Szczecinie w 1987 r., działalności Duszpasterstwa Ludzi Pracy, wizytach różnych dostojników kościelnych w diecezji szczecińsko-kamięńskiej, w tym Luigiego Poggiego, oraz o innych ważnych wydarzeniach religijnych, takich jak chociażby dziesięciolecie utworzenia diecezji szczecińsko-kamięńskiej, czterdziestolecie powstania administracji apostolskiej kamięńskiej, lubuskiej i prałatury pilskiej. Raporty z terenu województwa szczecińskiego systematycznie przesyłano do warszawskiej centrali aparatu represji. Dlatego też ta zachowana niemal w całości dokumentacja nie może zostać pominięta w badaniach relacji państwo–Kościoł lat osiemdziesiątych XX w.

²⁰ Z. Stanuch, *Pod ścisłym nadzorem władz...*, s. 198.

Dla badań nad historią Kościoła katolickiego niezwykle istotne są także sprawozdania z lat czterdziestych i pięćdziesiątych XX w. Brak dokumentacji odnoszącej się do lat 1944–1945 uniemożliwia nam odtworzenie początków działań aparatu represji wobec duchowieństwa katolickiego. Niemniej jednak sprawozdania z lat późniejszych, dotyczące okresu stalinowskiego, pozwalają nam uzyskać dane na temat spraw prowadzonych przez UB wobec duchownych. Wynika z nich, że dużym zainteresowaniem funkcjonariuszy cieszyli się chociażby księża z Towarzystwa Chrystusowego, a szczególnie: Franciszek Włodarczyk, Józef Kinder, Stanisław Rut, Czesław Czartoryski. Chrystusowcy jako pierwsi z grona zgromadzeń zakonnych zaangażowali się w organizację życia religijnego na obszarze należącym przed wojną do Niemiec. W ramach sprawy operacyjnej o kryptonimie „Przebiegły” rozpracowywano także ks. Jana Mleczkę z Towarzystwa Salezjańskiego. Z kolei w środowisku sióstr zakonnych największym zainteresowaniem szczecińskiej UB „cieszyła się” s. Maria Rynkowska. Ze wspomnianych sprawozdań dowiemy się również o działaniach funkcjonariuszy zmierzających do utworzenia w Szczecinie Okręgowej Komisji Księży, która miała się składać z kapłanów sprzyjających komunistom, będących tym samym marionetkami w rękach władzy dążącej do wewnętrznego podziału Kościoła katolickiego. Ten rodzaj dokumentacji daje nam szansę także poznać obsadę personalną szczecińskiego UB, czyli osoby odpowiedzialne za inwigilację Kościoła katolickiego, kryptonimy prowadzonych spraw operacyjnych, wytyczne i plany działań wymierzonych w duchownych. Zawarte w aktach informacje pozwalają nam zorientować się w sytuacji duchownych pracujących w poszczególnych powiatach województwa szczecińskiego.

W grupie innych zasługujących na uwagę materiałów należy wymienić:

1. Sprawozdania Samodzielnej Sekcji/Wydziału IV za lata 1964–1982. Obejmują one szerokie *spectrum* działań Kościoła katolickiego, np.: obrady Soboru Watykańskiego II i udział w tych obradach biskupów gorzowskich; obchody milenijne, które w Szczecinie i Gorzowie Wielkopolskim odbyły się w 1966 r., a w Kołobrzegu i w Kamieniu Pomorskim w 1967 r.; ingres bp. Kazimierza Majdańskiego w 1979 r. i obchody dziesięciolecia istnienia diecezji szczecińsko-kamieńskiej w 1982 r.

2. Wytyczne Departamentu IV MSW, które w latach osiemdziesiątych dotyczyły m.in. przygotowań do pielgrzymki Jana Pawła II do Szczecina w 1987 r.

3. Sprawa o kryptonimie „Sonda”, zawierająca informacje o najważniejszych wydarzeniach religijnych w diecezji szczecińsko-kamieńskiej.

4. Sprawa o kryptonimie „Zorza”, w której można odnaleźć informacje o działaniach podejmowanych przez funkcjonariuszy SB w związku z przyjazdem do Polski w 1983 r. Jana Pawła II. Materiały te zawierają m.in. informacje o planowanych pielgrzymkach wiernych diecezji szczecińsko-kamieńskiej na spotkanie z papieżem²¹.

Korzystając z wydawnictw resortowych, które wchodziły w skład biblioteki UB/SB szczecińskiego archiwum, należy pamiętać, że tego typu publikacje mają charakter jednostronny, tzn. ukazują relacje państwo–Kościół z perspektywy władz PRL i na ogół stanowią krytykę poczynań Kościoła katolickiego.

Ze względu na znaczne zniszczenia dokumentacji operacyjnej musimy w badaniach posilkować się materiałami administracyjnymi. Dzięki nim możemy się np. dowiedzieć, jakie sprawy operacyjne były prowadzone przeciwko duchownym.

²¹ T. Błaszak, *Wydział IV KW MO/WUSW w Szczecinie...*, s. 56.

Niezależnie od zachowanej dokumentacji aktowej istotnym źródłem informacji o duchownych i świeckich działaczach katolickich są kartoteki ogólnoinformacyjne KW MO/WUSW w Szczecinie. Pomoce ewidencyjno-archiwalne typu inwentarz archiwalny i dziennik rejestracyjny dostarczają informacji o osobach, które zostały zarejestrowane w charakterze osobowych źródeł informacji lub były rozpracowywane w ramach konkretnych spraw operacyjnych (figuranci). Informacje w nich zawarte udostępniane są wnioskodawcom w formie kserokopii lub wypisów. Trzeba jednak wziąć pod uwagę fakt, że ewidencja w archiwum szczecińskiego oddziału IPN dysponuje dziennikami rejestracyjnymi prowadzonymi od 1962 r. W nich znajdują się wpisy o zarejestrowanych sprawach operacyjnych i osobowych źródłach informacji. Sprawy wszczęte przed rokiem 1962 i kontynuowane w latach następnych również znajdują w tych pomocach ewidencyjnych swoje odzwierciedlenie. Gorzej wygląda sytuacja z tymi rozpracowaniami, które zostały zakończone przed 1962 r. Najbardziej podstawowe dane, np. dotyczące tego, kiedy sprawa została założona i do kiedy była prowadzona, nie są wówczas do ustalenia. W takiej sytuacji w sukurs przychodzą nam różne materiały administracyjne, w postaci chociażby wspomnianych już sprawozdań, które pozwalają zidentyfikować kryptonimy spraw prowadzonych przeciwko duchownym i wiernym Kościoła katolickiego.

Niezależnie od krytycznych ocen formułowanych wobec dokumentów z zasobu archiwalnego IPN trudno wyobrazić sobie pracę naukową z zakresu historii Kościoła, w której nie wykorzystano by tego typu źródeł. Oczywiście, nie można traktować tych materiałów jako jedynej wyroczni, niemniej jednak w zestawieniu z dokumentami z innych archiwów dają one badaczowi pewne wyobrażenie o minionych czasach. Niestety, wiele materiałów – szczególnie operacyjnych – zostało zniszczonych. Można nawet zaryzykować stwierdzenie, że tych, które zniszczono, jest więcej od tych, które ocalały.

Niniejszy artykuł nie zamyka kwestii badań archiwalnych nad zasobem szczecińskiego IPN odnoszącym się do Kościoła katolickiego. Omówiony materiał dotyczy bowiem tylko dawnego województwa szczecińskiego. Podobnej charakterystyki wymagają także akta byłego województwa koszalińskiego, które stanowiło część obecnej diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej. Jak dotąd nie zostały opublikowane również informacje na temat księży, którzy współpracowali z UB/SB bądź którzy byli – jako osoby rozpracowywane – figurantami różnych spraw operacyjnych. Badania w tym zakresie są nadal prowadzone, aczkolwiek na ich wyniki należy jeszcze poczekać. Odrębnych analiz wymagają – pod kątem tego, co się zachowało i może zostać udostępnione osobom zainteresowanym – materiały dotyczące innych Kościołów i związków wyznaniowych.

Pomimo licznych publikacji, które ukazały się na rynku wydawniczym, wciąż na opracowanie czekają kolejne tematy związane z historią Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim. Brakuje np. biografii najważniejszych dostojników kościelnych oraz szczegółowego omówienia relacji państwo–Kościół w latach 1956–1970. Jak dotąd nie powstała monografia poświęcona żeńskim i męskim zgromadzeniom zakonnym pełniącym posługę na Ziemiach Zachodnich. Dalszych badań wymagają relacje społeczeństwa z Kościołem katolickim, szczególnie w kontekście takich zagadnień, jak chociażby nauczanie religii (lata 1961–1989) czy też zaangażowanie świeckich w pomoc duszpasterską. We wszystkich tych i innych pracach nieodzowne będzie wykorzystanie materiałów archiwalnych szczecińskiego oddziału IPN.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Szczecinie

008/125; 008/126, t. 1–2; 008/127, t. 1–2; 008/128; 008/129; 008/130; 008/131, t. 1–6; 008/132, t. 1–3; 008/140; 008/233; 008/296; 008/458, t. 1–8, 10–11, 13–16; 008/603; 008/638, t. 1–2; 008/639; 008/640; 008/641, t. 1; 0012/112; 0012/219, t. 1–6; 0012/220, t. 1–5; 0012/221, t. 1–12; 0012/222, t. 1–2; 0012/223, t. 1–3; 0012/224; 0012/225, t. 1–4; 0012/226, t. 1–5; 0012/227; 0012/270; IPN 0012/271, t. 1–3; 0012/272, t. 1–2; 0012/273; 0012/274; 0012/275, t. 1–3; 0012/276; 0012/278; 0012/279; 0012/280; 0012/281; 0012/282; 0012/283; 0012/284, t. 1–2; 0012/285; 0012/286; 0058/38; 00129/23; 00129/30; 00129/34; 00129/37; 00129/39; 00129/101; 00129/102; 00129/103; 0012/159; 0014/157; 0014/554; 44/5; 129/91; 443/62; 443/63; 290/4; 290/5; 290/8; 290/11.

Źródła publikowane

Ewidencja operacyjna i archiwum organów bezpieczeństwa PRL w latach 1944–1990. Zbiór normatywów, red. M. Komaniecka-Lyp, Kraków 2017.

Instrukcje, wytyczne, okólniki dyrektor Departamentu V MBP dotyczące działań przeciwko Kościołowi katolickiemu w latach 1945–1953, red. A. Dziurok, J. Marecki, F. Musiał, Kraków–Katowice 2012.

Jan Paweł II w Szczecinie. Meldunki operacyjne Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych z 1987 r., wstęp Z. Stanuch, wybór i oprac. M. Semczyszyn, A. Sitkowska, Z. Stanuch, Warszawa–Szczecin 2008.

Metody pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa wobec Kościołów i związków wyznaniowych, red. A. Dziurok, Warszawa 2004.

Plany pracy Departamentu IV MSW na lata 1972–1979, red. M. Biełaszko, A.K. Piekarska, P. Tomasiak, C. Wilanowski, Warszawa 2007.

Opracowania

Błaszak T., *Wydział IV KW MO/WUSW w Koszalinie w latach 1962–1989* [w:] *Kościół katolicki w realiach władzy komunistycznej na Pomorzu Środkowym w latach 1945–1989*, red. T. Ceynowa, P. Knap, Szczecin 2011.

Błaszak T., *Wydział IV KW MO/WUSW w Szczecinie w latach 1962–1989 (struktura, kadry, działalność)* [w:] *Polityka władz państwowych wobec Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim i ziemi lubuskiej w latach 1945–1989*, red. T. Ceynowa, P. Knap, Szczecin 2010.

Dominiczak H., *Organy bezpieczeństwa PRL 1944–1990. Rozwój i działalność w świetle dokumentów MSW*, Warszawa 1997.

Dominiczak H., *Organy bezpieczeństwa PRL w walce z Kościołem katolickim 1944–1990 w świetle dokumentów MSW*, Warszawa 2000.

Dyrz R., Laska J., Rażny J., Zajac E., *Teczka Ewidencji Operacyjnej na Księdza. Teoria i praktyka pracy operacyjnej SB*, Kraków 2009.

Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim, t. 1: 1945–1956, red. M. Siedziako, Z. Stanuch, G. Wejman, Szczecin 2016.

Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim, t. 2: 1956–1972, red. M. Siedziako, Z. Stanuch, G. Wejman, Szczecin 2017.

Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim, t. 3: 1972–1978, red. M. Siedziako, Z. Stanuch, G. Wejman, Szczecin 2018.

- Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim*, t. 4: 1979–1989/90, red. M. Siedziako, Z. Stanuch, G. Wejman, Szczecin 2019.
- Graczyk R., *Tropem SB. Jak czytać teczek*, Kraków 2007.
- Kościół katolicki w realiach władzy komunistycznej na Pomorzu Środkowym w latach 1945–1989*, red. T. Ceynowa, P. Knap, Szczecin 2011.
- Musiał F., *Podręcznik bezpieki. Teoria pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa w świetle wydawnictw resortowych MSW PRL (1970–1989)*, Kraków 2007.
- „Oaza wolności”. *Duszpasterstwa akademickie w latach siedemdziesiątych XX w.*, red. M. Marcinkiewicz, Szczecin 2011.
- Osobowe środki pracy operacyjnej. Zagadnienia źródłoznawcze*, red. F. Musiał, Kraków 2013.
- Piotrowski P., *Struktury Służby Bezpieczeństwa MSW 1975–1990*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2003, nr 1.
- Polityka władz państwowych wobec Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim i ziemi lubuskiej w latach 1945–1989*, red. T. Ceynowa, P. Knap, Szczecin 2010.
- Reczek R., *Władze wobec Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1944–1990. Materiały do dziejów Kościoła w zasobach Instytutu Pamięci Narodowej [w:] Przeszłość Kościoła w archiwach Pomorza Zachodniego*, red. T. Ceynowa, Koszalin 2014.
- Socha P., *Określenia prawne jednostki terytorialnej Kościoła na ziemi lubuskiej [w:] Księga pamiątkowa 50-lecia organizacji Kościoła katolickiego na ziemi lubuskiej, Pomorza Zachodnim i Północnym*, red. P. Socha, współpr. Z. Lec, Zielona Góra–Gorzów Wlkp. 1998.
- Solidarność z bloń. Wokół nauczania społecznego Jana Pawła II*, red. M. Drzonek, M. Siedziako, Szczecin 2011.
- Stanuch Z., *Karol Wojtyła/Jan Paweł II w materiałach archiwalnych szczecińskiego Oddziału IPN [w:] Św. Jan Paweł II – pamięć i wdzięczność na Pomorzu Zachodnim*, red. A. Ziejewski, G. Wejman, Szczecin 2014.
- Stanuch Z., *Pod ścisłym nadzorem władz. Najważniejsze wydarzenia religijne na Pomorzu Zachodnim w latach 1972–1978 [w:] Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim*, t. 3: 1972–1978, red. M. Siedziako, Z. Stanuch, G. Wejman, Szczecin 2018.
- Stanuch Z., *Walka o religię. Katechizacja szkolna i pozaszkolna na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1961*, Szczecin 2014.
- Stanuch Z., *Źródła do dziejów Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim w zasobie archiwalnym IPN Oddział w Szczecinie [w:] Przeszłość Kościoła w archiwach Pomorza Zachodniego*, red. T. Ceynowa, Koszalin 2014.
- Śmierzchalski-Wachocz D., *Duchowieństwo rzymskokatolickie na Pomorzu Zachodnim, Środkowym i Ziemi Lubuskiej w świetle dokumentów państwowych z lat 1945–1989*, t. 1, Zielona Góra 2014.
- Św. Jan Paweł II – pamięć i wdzięczność na Pomorzu Zachodnim*, red. A. Ziejewski, G. Wejman, Szczecin 2014.
- Terlecki R., *Miecz i tarcza komunizmu. Historia aparatu bezpieczeństwa w Polsce 1944–1990*, Kraków 2007.
- Twarze szczecińskiej bezpieki. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa województwa szczecińskiego. Informator personalny*, red. P. Knap, M. Ozga, M. Stefaniak, Szczecin 2008.
- Wejman G., *Organizacja Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim i ziemi lubuskiej w latach 1945–1972*, Szczecin 2009.
- Wokół teczek bezpieki. Zagadnienia metodologiczno-źródłoznawcze*, red. F. Musiał, Kraków 2015.

STRESZCZENIE

W artykule ogólnie omówiono najważniejsze materiały archiwalne dotyczące Kościoła katolickiego w województwie szczecińskim. Dokumenty te są przechowywane w archiwum Oddziału Instytutu Pamięci Narodowej w Szczecinie.

Na terytorium obecnego Pomorza Zachodniego do 1972 r. funkcjonowała rozległa administracja apostołska z siedzibą w Gorzowie Wielkopolskim, która zajmowała jedną siódmą powierzchni kraju i była największa w Europie. Wskutek różnych zawirowań politycznych miała ona jednak charakter tymczasowy. Brak kanonicznego, stałego uregulowania statusu tej jednostki kościelnej ciążył zarówno duchownym, jak i wiernym aż do roku 1972, kiedy na mocy bulli papieskiej *Episcoporum Poloniae coetus* został dokonany podział ww. administracji na trzy mniejsze diecezje: szczecińsko-kamiieńską, koszalińsko-kołobrzeską i gorzowską.

Uwaga autora skoncentrowała się głównie na diecezji szczecińsko-kamińskiej. Zarówno okres 1945–1972, jak i 1972–1990 znajduje swoje odzwierciedlenie w materiałach przechowywanych w archiwum Oddziału IPN w Szczecinie. Niestety, dużo dokumentów zostało zniszczonych, aczkolwiek to, co pozostało, wiele wnosi do naszej wiedzy o przeszłości Kościoła na Ziemiach Odzyskanych.

Słowa kluczowe: administracja apostołska w Gorzowie Wielkopolskim, aparat bezpieczeństwa w województwie szczecińskim, archiwum IPN w Szczecinie, diecezja szczecińsko-kamińska, Kościół katolicki na Pomorzu Zachodnim.

SUMMARY

The article discusses in general the most important archival materials concerning the Catholic Church in the Szczecin Voivodeship. These documents are stored in the Institute of National Remembrance archives in the Szczecin Branch.

Until 1972, in the territory of what is now Western Pomerania, an extensive apostolic administration functioned with its seat in Gorzow Wielkopolski; it covered one-seventh of the country and was the largest in Europe. However, as a result of all manner of political turmoil, it had a provisional character. The lack of a canonical, permanent regulation of the status of this ecclesiastical unit burdened both clergy and worshippers up to 1972, when, on the strength of the papal bull *Episcoporum Poloniae coetus*, the above-mentioned administration was divided into three smaller dioceses: Szczecin-Kamień, Koszalin-Kołobrzeg and Gorzow.

The author's attention was focused mainly on the Szczecin-Kamień diocese. Both the period from 1945–1972 and that from 1972–1990 are reflected in the materials stored in the archives of the INR Branch in Szczecin. Unfortunately, many documents were destroyed, although what remains adds a good deal to our knowledge of the Church's history in the Recovered Territories.

Keywords: apostolic administration in Gorzów Wielkopolski, security apparatus in Szczecin voivodeship, INR archive in Szczecin, Szczecin-Kamień diocese, Catholic Church in Western Pomerania.